

סימן יז

ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

א. פתיחה

מחלוקת הפוסקים במעמדם של כהני חזקה

שאלת כשרותם של כהני חזקה לעבודת המקדש, היא אחת השאלות העיקריות בתחום הרחב של חידוש עבודת המקדש בזמן הזה. כבר באזכור הראשון של חכם שרצה לחדש את העבודה לאחר חתימת התלמוד, רבי יחיאל מפריס – מתחבט רבי אשתורי הפרחי בשאלה זו (כפתור ופרח פ"ו). מאוחר יותר, עלתה השאלה לדיון על שולחן מלכים, ומאז לא ירדה. בין הסוברים שכהני חזקה רשאים לעבוד במקדש נמנים המב"ט (קרית ספר הל' איסורי ביאה, כ), משמעות הזכרון יוסף (אה"ע, ג), החתם סופר (יו"ד, רלו; וכן משמעות דבריו בקובץ תשובות חת"ס, ס; ובחידושו לכתובות כה, ב ד"ה והנה בפ"כ¹), הרב צבי הירש קלישר (דרישת ציון עמ' 92 ואילך) והמשפט כהן (צד, ב²); וכך מטים דברי הגרי"מ טוקצינסקי (עיר הקודש והמקדש ה, פ"ג)

1. הרב אפשטיין (להלן הערה 6, עמ' 172-173) מציין שדברים בכיוון שונה כתב החת"ס בחידושו (כתובות כג, א ד"ה אמנם), אך לכאורה אין בדברי החת"ס בחידושו התייחסות לנידונו: כיצד לנהוג כשאין אפשרות לעבוד בכהנים מיוחדים – האם להתבטל מעבודת המקדש, או לעבוד בכהני חזקה. וברור שגם הנוקטים שניתן לעבוד בכהני חזקה במצב כזה, אינם טוענים בהכרח שלא יתבצע לעתיד בירור יוחסין בדרך נבואית. ומלבד זאת, לכאורה יש לדון טובא על עיקר דברי החת"ס שם, וכמבואר בהרחבה לעיל (סי' טו).
2. אך בגנזי ראי"ה (ג, עמ' 64) כלל זאת בכלל היספיקות המעכבים את תכנית בנין בית המקדש שבהם 'רוח הקודש תסייע לבירור ההלכה', וכעין זה כתב באגרות הראיה (ד [תשע"ו]), תתקצד). וצריך עיון האם חזר בו, או שאין סתירה בין הדברים. וגם צריך עיון מה הביסוס לקביעה זו, והאם היא נאמרה כהלכה פסוקה. והרי בין הספקות הנזכרים בדברי הראי"ה

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

והחזו"א (אה"ע ב, ז), אף ששניהם לא הכריעו כן בהחלטיות. לעומתם, הגרי"א הרצוג (תורת האהל מהד' תש"ח דף נו-נו ומהד' תשנ"ד עמ' תכב-תכג) נקט שאין אפשרות לעבוד במקדש בכהני חזקה.³ אחרונים נוספים כתבו בהקשרים אחרים, שכהונתם של כהני החזקה בזמננו אינה ודאית (יש"ש ב"ק ה, לה; מהרשד"ם אה"ע, רלה; שאילת יעבץ א, קנה;⁴ בית אפרים או"ח, ו⁵ ואה"ע קכב ד"ה ועתה; מהרש"ם ה, עב; ועוד).⁶

- מוזכרת שאלת זיהוי התכלת, שלדעת רבים נפשטה בדורנו, והדבר נעשה ללא רוח הקודש. ורבים נוספים סבורים שלא נפשטה אך מבחינה עקרונית היא יכולה להיפשט ללא רוח הקודש, אם תמצאנה ראיות ברורות. ויעוין עוד במה שכתב בחבל נחלתו (אפשטיין; א, סח) בדעת הראי"ה, ובמאמרו של הרב פרופ' נריה גוטל: אכן 'בשמים היא' בהלכות מקדש וקדשיו, מעלין בקודש טז (אלול תשס"ח) עמ' 95-113; וכן במאמרו של הרב אליצור סגל: דעת הראי"ה קוק על בנין בית המקדש בימינו, בקובץ קומו ונעלה עמ' 112-129.
3. וכן כתב המעשי למלך (על הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות ב, טו), אך במקום אחר (הל' בית הבחירה ו, טז סד"ה ע"ד כהן מיוחס) נראה שהכשיר כהני חזקה, ואף הסתמך על ברכת כהנים כראיה לכך, וכפי שיתבאר בסימן הנוכחי (ועוד הפנה שם לדבריו בהל' כלי המקדש, ולא מצאתי בהל' כלי המקדש התייחסות שלו לכך, וצ"ע). הסתמכות על ברכת כהנים כראיה לכשרותם של כהני חזקה מוזכרת גם בספר חתן סופר (על שו"ע או"ח, שער הקרבנות והכפרה, אות א סעיף ג ד"ה אבל).
4. ושם כתב שטוב וישר שהכהנים יחזירו תמיד את דמי פדיון הבן לאבי הבן. לכאורה, הנחיה זו עומדת בסתירה לדברי גדולי הפוסקים, שכתבו שידיעה שהכהן יחזיר את דמי הפדיון, ללא שסוכם במפורש שהפדיון הוא מתנה על מנת להחזיר, היא חיסרון ולא יתרון; ולא חילקו לענין זה בין כהנים מיוחסים לכהני חזקה (רמב"ם הל' ביכורים יא, ח; רמב"ן הל' בכורות סה, א; כלבו, צד; רשב"ש, קלו; שו"ע יו"ד שה, ח; ועוד רבים). ואפילו אם סוכם כן מראש, ישנה בעייתיות בדבר, ואכמ"ל.
- יתר על כן, לפי דברי השאילת יעבץ יוצא לכאורה שאין חובה לפדות את הבנים, שהמוציא מחברו עליו הראיה, והרי כל ישראל נהגו להקפיד על פדיון הבן כחובה גמורה, ואף לברך על כך ללא פקפוק. וצ"ע. אחר הדברים האלה, כתב לי הרב הלל בן שלמה שליט"א: גם לפי היעב"ץ יש חובה מן התורה לפדות את הבן – אלא שיש לך ספק לגבי כהן מסוים אם הוא כהן, ולכן מבחינה ממונית ייתכן שלא התקיימה המצוה עדיין, אבל אין כל אפשרות לפטור אותך מן החובה. דא עקא, ברמב"ם (הל' ביכורים יא, יט; וכן במקורות נוספים שצוינו באנציקלופדיה תלמודית, ערך בכור, הערות 96-114) מבואר שיפה כוחו של ספק לפטור לגמרי
- שכט

מטרת הסימן

בסימן זה תיבחן האפשרות להסתמך על ברכת כהנים, שנהגה ונוהגת בכל תפוצות ישראל עד ימינו ועד בכלל,⁷ כראיה להסתמכות הלכתית על כהונתם. נושא זה עלה לדיון באחרונים, וכבר הגמרא דנה על העלאה מנשיאות כפיים ליוחסין, וכדלהלן. עם זאת, דומה שדווקא היבט משמעותי ומרכזי של ההעלאה מנשיאות כפיים עדיין לא נבחן כל הצורך, והוא הדיון האם בברכת כהנים על ידי זר ישנו איסור תורה או לא. לפי האפשרות שיש בדבר איסור תורה, וכדלקמן, נמצא שעצם העובדה שכהני חזקה מברכים ברכת כהנים, מלמדת שסומכים על חזקתם מדאורייתא, ושהחלוקה בין ברכת כהנים

מחובת פדיון, מכוח הכלל שהמוציא מחברו עליו הראיה, ואין חובה איסורית שממשיכה להיות מחייבת גם במקרה של ספק. ויעוין עוד בחת"ס (קובץ תשובות חת"ס, ס), שהאריך להקשות על דברי היעב"ץ הללו.

5. ויעוין לקמן (עמ' שנג-שנה) בדבריו בעניין נשיאת כפים על ידי כהני חזקה.
6. לפוסקים נוספים שכתבו כן, יעוין במאמרו של הרב נח לנדסברג: נישואי גיורת למי ששמו כהן, תחומין יט (תשנ"ט), עמ' 145-146. פוסקים נוספים בני דורנו האריכו בעניין עבודה בכהני חזקה: עת לחננה (שטרן), עמ' 116-129; הרב אברהם שרמן, חזקת כהנים בזמן הזה, מורשה יא (תשל"ז) עמ' 93-96; הרב זלמן נחמיה גולדברג: הקרבת קרבנות על ידי כהנים שאינם מיוחסים, מעלין בקודש ז (אב תשס"ג) עמ' 1-15; הני"ל, בענין הקרבת קרבנות בזמן הזה, כינוס בית הבחירה (תשנ"ג) עמ' לח-מז; הרב זלמן קורן: על כשרותם של הכהנים שבזמן הזה לעבודת המקדש, מעלין בקודש ח (אדר תשס"ד) עמ' 121-140; הרב ישראל אריאל: האם נדרש כוהן מיוחס לחידוש העבודה במקדש? מעלין בקודש כו (אלול תשע"ג) עמ' 13-54; הרב יעקב אפשטיין בתגובתו לרב אריאל: כוהני חזקה אינם רשאים לעבוד במקדש, מעלין בקודש כז (אדר תשע"ד) עמ' 165-174; והרב אריאל בתגובה לתגובה: העבודה במקדש תתחדש על ידי כהני חזקה, שם עמ' 175-192. ויעוין עוד במחזור המקדש (לפסח, עמ' 124).
7. מכאורה יש לדון על מה שכתב הרב אפשטיין (שם עמ' 173) בשם שבט הלוי (ג, קס) שרק כהנים מיוחסים כשרים לכהונה, שנראה שהשבט הלוי רק שקיל וטרי במקורות שונים ולא פסיקא ליה מילתא להכריע ביניהם למעשה. ועוד יש לציין שבחבל נחלתו (א, סח) הובאה הערת הרב יעקב אריאל, ובה מבואר שלדעתו אפילו כהנים המחזיקים ספרי ייחוס בימינו אינם יכולים להקריב על גבי המזבח, ושלא כדעת אחריו, הרב ישראל אריאל הני"ל.

לדינים אחרים, שבהם נדרשים דווקא כהנים מיוחסים, אינה מעיקר דין התורה אלא מדרבנן.⁸

ב. דברי הראשונים

מחלוקת הראשונים בהבנת דברי הגמרא בכתובות

נאמר בגמרא (כתובות כד, ב) :

איבעיא להו : מהו להעלות מנשיאות כפים ליוחסין? תיבעי למאן דאמר מעלין מתרומה ליוחסין, ותיבעי למאן דאמר אין מעלין.
תיבעי למאן דאמר מעלין, הני מילי תרומה דעון מיתה היא, אבל נשיאות כפים דאיסור עשה – לא, או דלמא לא שנא? תיבעי למאן דאמר אין מעלין, הני מילי תרומה דמיתאכלא בצנעא, אבל נשיאות כפים דבפרהסיא, אי לאו כהן הוא כולי האי לא מחציף אינש נפשיה, או דלמא לא שנא?
רב חסדא ורבי אבינא, חד אמר : מעלין, וחד אמר : אין מעלין.

8. דברים דומים בסגנונם כתב האחיעזר (ג, לו ד"ה והנה דעת) בהקשר אחר : 'והנה דעת המהרי"ט בתשובה (ח"א סי' קמט) דמהני כהני חזקה אף בשל תורה היכא דליכא חששא שמא יעלו אותו ליוחסין, וליוחסין החמירו דבעי ב' עדים, ודוקא בתרומה, דאיכא עון מיתה כמבואר בגמ' כתובות שם דמחלק בין תרומה ונשיאות כפים. ולפי זה, באיסור הנאת כילוי, דאית ביה רק איסור עשה, לשיטת המהרי"ט מהני כהני חזקה. ויש להביא ראיה לשיטת המהרי"ט מהא דמבואר ברמב"ם (הל' ביכורים יב, יז) ובשו"ע (יו"ד שכא, יח) להלכה דפטרי חמור של כהנים ולויים פטורים. והא פטר חמור אסור בהנאה מן התורה, ואיך מהני בזה כהני חזקה. ויעוין בהגהות הרש"א ביו"ד שהרגיש בזה, ולמה שכתב המהרי"ט אתי שפיר, דרק בתרומה דאורייתא לא מהני. וכן יש להביא ראיה מהא דחרמים דביד הבעלים מועלין בהם וניתנים לכהנים והרי הן חולין, ואיך מהני כהני חזקה לדידן. וכבר תמה בזה בספר מנחת חנוך (שנז, ב), וידידי הרב הגאון מוהר"ח העניך אייגעש שיחיה הראני ביש"ש בב"ק פ"ד שהרגיש בזה לענין חרמים בזמן הזה. ולדברי המהרי"ט אתי שפיר, דהא קיי"ל דמעילה אינה אלא באזהרה, ומהני כהני חזקה אף בשל תורה לבר מתרומה'. עכ"ד האחיעזר. הרי שהנאת הכהנים מבכורות החמורים ומחרמים מעידה על תוקפה של חזקת כהונתם.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

בגמרא מבואר שישנו 'איסור עשה' בנשיאת כפיים על ידי זר. בביאור האיסור כתב רש"י:
דאיסור עשה – 'כה תברכו' (במדבר ו, כג) – אתם ולא זרים; ולא הבא מכלל עשה עשה.

בש"ס ובמדרשים שבידינו לא מצאנו מדרש כזה, ונראה שרש"י הבין את הדברים מדברי הגמרא כאן, אף שאין לשלול אפשרות שהיה בידו מדרש כזה. דברי רש"י הובאו בהסכמה בזהר הרקיע לרשב"ץ (עשה קא⁹), בקרית ספר (הל' תפילה, טו) ובחרדים (מצוות עשה פרק ד, יט). לעומת זאת, בספר האשכול (מהד' אוירבך, ח"א סי' טו עמ' 32) נאמר:

ואמרינן בפרק האשה שנתארמלה ישראל שנושא כפיו עובר בעשה. איכא מרבואתא אמרו עשה ממש, דכ' דבר על אהרן וכו' כה תברכו – ולא זרים, ולא הבא מכלל עשה עשה. ואיכא מאן דאמר מדרבנן ומשום ברוכי דלא מצי מברך, והוה ליה ברכה לבטלה.

השיטה המובאת באשכול מפרשת שה'עשה' אינו אלא איסור דרבנן של ברכה לבטלה.¹⁰ לכאורה יש קושי גדול בפירוש זה, שהרי לשון הגמרא היא 'איסור עשה' וקשה מאוד לפרש זאת כאיסור דרבנן. אדרבה, סתם עשה בכל מקום הוא עשה דאורייתא, וגם אם מצאנו בדברי חז"ל הופעות מועטות של עשין דרבנן, הם על כל פנים עשין חיוביים ולא איסורים המוטלים על האדם בשב ואל תעשה. זאת ועוד, הגמרא באה לבטא את החילוק שישנו בין איסור אכילת תרומה לזר ובין איסור ברכת כהנים לזר. ואי איתא שבברכת כהנים אין כל איסור תורה, היה על הגמרא לומר זאת, ולא לנקוט לשון שמטשטשת את החילוק בין איסור תורה לאיסור דרבנן, שהוא עיקר מה שהגמרא רצתה

9. ומה שכתב שם שהרמב"ן הכניסו בחשבון המצוות, אין כוונתו ללאו הבא מכלל עשה של ישראל המברך, אלא ללאו הבא מכלל עשה שבאכילת כזית מפסח צלוי מבעוד יום, שהוסיפו הרמב"ן למניין המצוות של הרמב"ם (שכחת העשין, יב).

10. משמעות הלשון 'ברכה לבטלה' היא שהאיסור הוא בברכת 'אשר קידשנו בקדושתו של אהרן' וכו', ולא בברכת כהנים עצמה. כן נראה גם ממה שהאריך וכתב 'ומשום ברוכי דלא מצי מברך'.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

לבטא בלשון זו.¹¹ מלבד זאת, הדברים מתאימים רק לדעה שברכה לבטלה אסורה מדרבנן, ולא לדעה שברכה לבטלה אסורה מן התורה (מקורות לשתי הדעות צוינו באנציקלופדיה תלמודית, ערך ברכה שאינה צריכה, הערות 1-10; ובשו"ת יביע אומר א, או"ח לט). וכל זה, מלבד העוררין שיצאו על מהדורה זו של ספר האשכול (וכנ"ל עמ' רעט); ובמהדורת אלבק שנדפסה על פי כתבי היד שבידינו, ליתא לכל זה.¹²

מקורות נוספים בראשונים האוסרים על זר לברך ברכת כהנים

בספר החילוקים שבין בני מזרח לבני מערב (סי' כט³), נאמר:
אנשי מזרח, שליח ציבור מברך ברכת כהנים בקהל, ובני ארץ ישראל אומי:
'ושמו את שמי על בני ישראל' (במדבר ו, כז), שאסור לאדם להשים את השם,
אלא אם כן היה כהן.

מכך עולה שלפי בני בבל שהם 'אנשי מזרח', שליח ציבור רשאי לברך ברכת כהנים כשאין כהנים, ואילו לפי בני ארץ ישראל ישנו איסור לזר לברך ברכת כהנים; ולא מדין ברכה לבטלה או הזכרת שם שמים לבטלה, אלא מדין מיוחד שנלמד מהמילים ושמנו את שמי. גם כאן, מדובר בדרשה שלא מצאנוה בספרות חז"ל שבידינו, אך מכיוון שספר החילוקים הוא מתקופת הגאונים, ייתכן מאוד שזוהי דרשה של חז"ל שעברה במסורת בעל פה ונכתבה לראשונה בספר החילוקים. מכל מקום, אין מדרשה זו, ואף לא מדברי ספר החילוקים כשלעצמם, הכרע שמדובר באיסור תורה ולא באיסור דרבנן.

11. והשוו ללשונות הגמרא בשתי בעיות של ר' ירמיה. האחת (מו"ק יב, ב - יג, א): 'כוון מלאכתו במועד ומת, מהו שיקנסו בניו אחריו? אם תימצי לומר צרם אזן בכור קנסו בנו אחריו, משום **דאיסורא דאורייתא**', והשנייה (גיטין מד, א): 'מכר עבדו ומת, מהו שיקנסו את בנו אחריו? אם תימצי לומר צרם אוזן בכור ומת קנסו בנו אחריו, משום **דאיסורא דאורייתא** היא, אבל הכא **איסורא דרבנן**'.

12. ויצוין כי בדברי הרי"ז (ר"ה ד, ב, ג) מבואר שישראל המברך ברכת כהנים אינו עובר בבל תוסיף; אולם מדבריו שם משמע שלשיטת זקנו הרי"ד אין הדבר כן.

13. וכעין זה הנוסח בקטע מגניזת קהיר (פורסם בישרון לד עמ' כג).

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

דברים אלו הובאו גם בתשובת גאוני מזרח ומערב (סי' מו⁴) ובמנהיג (הלי' תפילה עמ' צט). המנהיג הוסיף וכתב:
למדנו מזה שאסור ליחיד לקרותו. מכל מקום כל הגלות הם אנשי מזרח, וקור"י אותו כקורא בתורה.

נראה שמה שכתב 'יחיד' אינו מתייחס לכהן יחיד, שהוא ודאי נושא את כפיו (יעוין סוטה לח, א), אלא לזר. כך נראה גם ממה שכתב על מנהג 'כל הגלות', לשון שבוודאי לא נאמרה רק על כהנים. מדברי המנהיג נראה שהוא מקבל את האיסור העקרוני, ורק מוסיף היתר כשקוראים את פסוקי ברכת כהנים 'כקורא בתורה'. וכעין זה נוהגים שליחי הציבור גם בזמננו, כאשר אין כהן. דברי המנהיג בשם ספר החילוקים, ומה שהוסיף עליו, הובאו להלכה בטור ובשו"ע (או"ח קכז, ב¹⁵).

ג. דברי ר"י הזקן והבנות האחרונים בדבריו

דברי הגמרא והראשונים

נאמר בגמרא (שבת קיח, ב):

ואמר רבי יוסי: מימי לא עברתי על דברי חברי; יודע אני בעצמי שאיני כהן, אם אומרים לי חברי עלה לדוכן, אני עולה.

14. תחילתו של סימן זה היא תשובה לרב מתתיה, אך אין להסיק מזה שגם סופו הוא המשך דברי

רב מתתיה, וייתכן ששני עניינים שונים נכרכו בסימן אחד, כמצוי בקובץ תשובות זה.

15. בשו"ע שם כתב שכאשר אין כהנים הציבור אינם עונים אמן אלא כן יהי רצון. בב"י ציין

שמקורו באבודרהם (סדר שחרית של חול, ברכת כהנים) שכתב כן בשם הרי"ף. בשו"ת הרי"ף

שלפנינו (ב, יט), לא נאמר שעונים 'כן יהי רצון', אלא רק שעונים אמן אחר 'וישם לך שלום'

ולא בסוף כל פסוק.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

על כך כתב הרא"ש בתוספותיו (ד"ה אלו):
אלו היו אומרים לי חברי עלה לדוכן – לאו דוקא, דבפרק האשה שנתארמלה
מוכח דישראל העולה לדוכן עובר בעשה. אלא כלומר דבר גדול הייתי עושה
בשבילם.

כעין זה כתב גם ר' בצלאל אשכנזי (ליקוטיו לשבת שם):
עלה לדוכן אני עולה – כלומר, דבודאי דמשום לקיים רצון חבריו לא היה
עובר על דברי תורה, אלא כלומר דאפילו דברים שיגזרו עלי חברי הם נגד
סברתי, אני מבטל את רצוני ואעלה לדוכן, ולא אברך, אף על גב דהרואה
יחשדני שברכתי ברכה לבטלה או עברתי בעשה. כן נראה לי, ודוק. גיליון.

דברי התוס' בשם ר"י הזקן

אולם התוס' (שבת שם ד"ה אילו) כתבו:
אילו היו אומרים לי חברי עלה לדוכן – לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה
לדוכן, אם לא משום ברכה לבטלה, שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל.

ומשם בפסקי התוס' (שבת, שצג):
זר הנושא כפיו, אסור משום ברכה לבטלה.

דברי ר"י מתאימים לפירוש האשכול מהד' אוירבך הנ"ל, שלפיו אין איסור
עצמי בברכת כהנים על ידי זר. לכאורה יש בדבר קושי גדול, לאור דברי
הגמרא הנ"ל בכתובות. ובאמת האחרונים הלכו בכמה דרכים ליישב את דברי
התוס' עם דברי הגמרא.¹⁶ ובתוס' ר"י הזקן ותלמידו לא מופיעה כל התייחסות
לעניין זה.

16. בתורה תמימה (במדבר ו, כג הערה קלא) כתב על דברי התוס' בשבת: 'ועל הדברים המעטים
האלה רעשה הספרות בכמה מחבורי ראשונים ואחרונים, ליישב דבריהם מדרשה שלפנינו,
דנשיאות כפים בזר הוי איסור עשה. וגם דברי ר' יוסי בעצמו תמוה מאד, כי איך לא חשש הוא
לאיסור נשיאות כפים בזר, ובכל הדברים הנאמרים בזה לא מצאתי קורת רוח. ולא אמנע
מלהעיר דבר חדש ונפלא מה שמצאתי בהקדמת ספר רבינו ירוחם (ד"ה נאם ירוחם); ונוסח זה
שלה

א. מהרי"ט (א): האיסור לזר לברך קיים רק בזמן הבית

כמדומה שההתייחסות הקדומה ביותר לדברי התוס', נמצאת בשו"ת מהרי"ט (א), קמט ד"ה ותמה¹⁷), ושם כתב שתי דרכים ליישב את הקושי מהגמרא בכתובות. בהסברו הראשון כתב:

וסבור אני לומר שר"י ז"ל לא סבירא ליה הא דפרש"י, דעשה היינו אתם ולא זרים, דזר המברך מה בכך, אם לא משום ברכה לבטלה, דלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל. והיינו בשם המפורש, אבל זה שברך אותה ברכה בשם, כיון שאינו חייב, הוה ליה הוגה את השם שלא במקום מצוה. ואמרינן בפרק ארבע מיתות בית דין (סנהדרין נו, א), גבי ונוקב את השם דמגדף: ואימא פרושי שמא הוא, דכתיב: 'אשר נקבו בשמות' (במדבר א, יז), ואזהרתיה מהכא: 'את ה' אלהיך תירא' (דברים ו, יג). ומסיק דאזהרת עשה לא שמה אזהרה. אלמא פרושי שם אזהרת עשה היא, והיינו דאמרינן בכתובות דנשיאת כפים איסור עשה. ולפיכך צריך לומר דאין האיסור אלא בזמן המקדש, שהיו אומרים את השם ככתבו, אבל לאחר חרבן בזמן ר' יוסי ליכא האי איסורא, ומאי למימרא.

לפי הסבר זה, שקיים איסור תורה באמירת השם המפורש שלא לצורך, ואליו התכוונה הגמרא בכתובות כשאמרה 'איסור עשה'. לעומת זאת, ר' יוסי חי לאחר החורבן, כאשר הכהנים כבר לא נהגו לברך בשם המפורש, ובזה כבר

מצוי גם במהדורה החדשה של רבינו ירוחם, שההדיר הרב יאיר חזן, עמ' א), שהביא מאמר זה דר' יוסי, ובמקום שכתוב לפנינו יודע אני בעצמי שאיני כהן, כתוב שם יודע אני בעצמי שאיני כדאי. ולפי זה יהיה הכונה אם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן, לא לדוכן של כהנים בנשיאות כפים, אלא למקום ששם דורשין גדולי החכמים לפני הצבור, והוא מקום גבוה ובולט כעין איצטבא, וכמ"ש בב"ב כ"א א' מותבינן ריש דוכנא. וכן כתב בערוך, דבלשון ישמעאל קורין לאיצטבא דוכן. ומזה הלשון במגילה ג' א' ובכמה מקומות ולוים בדוכנם. ואם כן, אין כל ענין נשיאות כפים במאמר זה של ר' יוסי, כי נשתבשה הגירסא שבגמרא, ובמקום כדאי כתוב כהן. ולפי דבריו ליתא לכל דברי התוס' והרא"ש. ואולם, בכל כתבי היד ודפוסי הגמרא שבידינו, הנוסח הוא כלפנינו; וכן בראשונים (תשובות חכמי פרונינצא ס, ד"ה תשובה; מאירי שבת שם ד"ה לעולם; תשב"ץ ב, קכח ד"ה ודע). וכן כתב הרב יאיר חזן בהערותיו לרבינו ירוחם (שם הערה 2), שמדובר בט"ס וצ"ל כהן ולא כדאי.

17. בן דורו הצעיר, המגיני שלמה (שבת שם ד"ה אלו), הקשה אף הוא על התוס' ונשאר בצ"ע.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

לא היה איסור תורה, וכמו שכתב ר"י. כעין זה כתבו גם הפני יהושע (כתובות שם ד"ה נשיאות) והיהודה יעלה (אסאד; או"ח, מא ד"ה ולע"ד).

לכאורה יש מספר קשיים בהסבר זה: ראשית, הגמרא (סנהדרין שם) העלתה את האפשרות שיהיה איסור תורה בהגיית השם המפורש רק כהוה אמינא, במסגרת הדיון על מי נאמר 'בנקבו שם יומת' (ויקרא כד, טז). אך למסקנת הגמרא נדחת כל ההצעה הזו, ומוכרע שעונש המיתה אינו מתייחס להוגה את השם המפורש אלא למגדף. וקשה להתבסס על הוה אמינא שנדחתה ולומר שיש כאן מקור לאזהרה במפרש את השם המיוחד. ואף שאין הכרח שההוה אמינא נדחתה גם לעניין האזהרה, וניתן להבין שנדחתה רק לעניין העונש, מכל מקום פשטות הגמרא מורה שכל ההוה אמינא נדחתה. שנית, לדעת הרמב"ם (ה' ע"ז ב, ז) גם שם אדנות הוא בכלל השם המיוחד, אף שאינו השם ככתבו אלא כקריאתו. ויעוין בנושאי כליו על אתר שהאריכו לבאר את דבריו. שלישית, מהמשך הסוגיה בכתובות שם משמע לכאורה שדברי הגמרא אמורים גם על נשיאות כפיים שלא במקדש, כשאין אומרים את השם ככתבו, שהרי נאמר שם:

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא: מהו להעלות מנשיאות כפים ליוחסין?
אמר ליה: פלוגתא דרב חסדא ורבי אבינא. אמר ליה: הלכתא מאי? אמר ליה:
אנא מתניתא ידענא; דתניא, ר' יוסי אומר: גדולה חזקה, שנאמר: 'ומבני
הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה
ויקרא על שמם, אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהונה,
ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים
ותומים' (עזרא ב, סב-סג). אמר להם: הרי אתם בחזקתכם, במה הייתם
אוכלים בגולה? בקדשי הגבול, אף כאן בקדשי הגבול; ואי סלקא דעתך מעלין
מנשיאות כפים ליוחסין, הני כיון דפרסי ידיהו אתי לאסוקינהו.

והגמרא ממשיכה ודנה בעניין זה. ואם כדברי מהרי"ט והפני יהושע, שכל מחלוקת רב חסדא ורבי אבינא שנזכרה לעיל מינה באותו עמוד אינה אלא בזמן המקדש, לא ברור כיצד הגמרא מוכיחה מנשיאת כפיים בזמן גלות, שבו אין אומרים את השם ככתבו. הפני יהושע הרגיש בזה, וכתב:

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

והא דקאמר הכא דאיסור עשה אף על גב דאיירי בגבולין, אפילו הכי נקיט לרבנותא, דאפשר דאף מנשיאות כפים דבית הבחירה אין מעלין, כדמוכח בסוגיין גופא, דמיייתנן עלה מגדולה חזקה דאיירי בנשיאות כפים דבית הבחירה.

ואף על גב דלפי זה הא דמקשה ואלא מאי גדולה חזקה, הוה מצי לשנויי דמעיקרא היו נושאים כפיהם בגבולין בלא שם המפורש, והשתא בבית הבחירה בשם המפורש, אפילו הכי ניחא ליה לשנויי דגדולה חזקה לענין אכילת תרומה גופא, דאיירי ביה פשטא דקרא.

והנה, לכאורה יש בזה דוחק, שכן לפי הסבר זה יוצא שדיון הגמרא המקורי היה האם מעלין מנשיאות כפיים דמקדש ליוחסין, שבזה נחלקו רב חסדא ורבי אבינא. ועל דיון זה עצמו נאמרה תשובת רבא, אף שהיא אינה פושטת אותו כלל וכלל. וצ"ע.

עוד כתב הפני יהושע (שם ד"ה אבל), ביישוב קושי זה :

הא דאמרינן הכא דאיסור עשה, אף על גב דאיירי בגבולין, כדאמרינן לקמן נשיאת כפים בבבל ראיא, מכל מקום הכא קאמר לרבנותא, דאיכא למימר דאין מעלין אפילו מנשיאת כפים דבית הבחירה ליוחסין, כיון דליכא אלא איסור עשה. אבל מאן דאית ליה מעלין, היינו משום דבפרהסיא לא הוי מחציף נפשיה, וזה שייך אפילו בגבולין, כן נראה לי. ודו"ק.

לכאורה, גם בזה יש דוחק, שכן רבא אמר 'אנא מתניתא ידענא', וקשה מאוד לומר שעיקר כוונתו לענות מסברת עצמו על השאלה ששאל אותו רב נחמן בר יצחק, וכפי שיוצא מדברי הפני יהושע שהברייתא רק מלמדת שאין מעלים מנשיאת כפיים שבגבולין ורבא עצמו מוסיף על כך ונוקט שגם מנשיאת כפיים דבית הבחירה אין מעלין. ובפרט הדבר קשה אחרי שמבואר בגמרא שמתחילה לא ענה רבא אלא שזו פלוגתא דרב חסדא ורבי אבינא, ונמנע מלהביע את דעתו האישית. וצ"ע. ולכאורה יש קושי גם בעצם ההבנה דמאן דאית ליה מעלין סובר שההוכחה אינה מעצם העובדה שנשיאות כפיים היא

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

בעשה אלא משום דבפרהסיא לא מחציף נפשיה, אחרי שהגמרא הזכירה רק את העובדה שמדובר באיסור עשה ולא התייחסה לכך שמדובר בפרהסיא.

ב. מהרי"ט (ב): 'ברכה לבטלה' ממש, חשובה 'איסור עשה' כשנעשית דרך הודאה

עוד כתב מהרי"ט (שם):

ועוד יש לומר דברכה לבטלה ממש קאמר, ולא עבר משום לא תשא לשוא, דדרך הודאה היא אומר.¹⁸ אלא אזהרתיה מאת ה' אלהיך תירא, דהוה ליה אזהרת עשה (תמורה ד' ע"א). והיינו דאמרינן בכתובת דבהני איסור עשה, משום ברכה. מכל מקום קשיא להו דיוכל לעלות ולא יברך. הילכך ראייה גדולה היא מנשיאות כפים בזמן הזה שמברך.

לפי הסבר זה, כוונת ר"י בלשון 'ברכה לבטלה' היא לאותו איסור שהגמרא בכתובות קראה לו 'עשה'. וקושייתו אינה באה לבטל את העשה הזה, אלא רק להעלות אפשרות שהכהן יעלה לדוכן בלי לברך, וכך לא יעבור על איסור.

לכאורה, גם בהסבר זה יש קשיים: ראשית, לא ברור מדוע אין בזה ברכה לבטלה ומדוע חשוב הדבר 'דרך הודאה', והרי מדובר באדם שלא נתקדש בקדושתו של אהרן ולא נצטווה לברך את ישראל, והוא עומד ואומר 'אשר קידשנו בקדושתו של אהרן וציוונו לברך את עמו ישראל באהבה'. ולכאורה הודאה על דברים שלא היו אינה דרך הודאה. שנית, אם אין בדבר איסור ברכה לבטלה אלא רק איסור נשיאת שם שמים לשווא, לא ברור מדוע ר"י נקט לשון ברכה לבטלה. ובאמת, הפרי חדש (קכח, ג) כתב שבקונטרס הדרושים שלו¹⁹ הוא התקשה בדברי מהרי"ט בעניין זה, ושמה כוונתו למה שהתבאר.

18. למעמדה של ברכה שאין בה צורך אך נאמרת בדרך הודאה, יעוין עוד בטוש"ע (או"ח ריט, ד) ובחזו"א (או"ח קלז, ה ד"ה כתב).

19. אינו בידניו (כמבואר בהקדמה לספרו מים חיים [תשס"ב], עמ' 7), וחבל על דאבדין.

ג. הרמ"א: האיסור דווקא במברך לבד

בדרכי משה (או"ח קכח, א; וכן בהגהותיו לשו"ע שם) כתב:
ועל דברי התוספות קשה לי, דהא איתא בהדיא בכתובות פרק שני, דזר הנושא
את כפיו עובר בעשה. ואפשר דר"י לא קאמר אלא כשעולה עם כהנים אחרים,
אבל לבד הוא עובר בעשה. וצריך עיון.

הרמ"א מציע להעמיד את האיסור דווקא בכהן המברך לבד, ואת דברי
התוס' דווקא בעולה עם כהנים אחרים.

לכאורה, יש בהצעה זו דוחק מתרי גיסי: גם דברי הגמרא בכתובות וגם
דברי התוס' נאמרו בלשון סתמית וכללית, ודברי התוס' נאמרו בתמיהה,
ולכאורה קשה להעמידם דווקא במציאות מסוימת. והרי שתי המציאות
שכיחות טובא – גם ברכה עם כהנים נוספים, וגם ברכה ככהן יחיד. ובאמת
הב"ח (קכח, ג) תמה על האמירה שכשעולה עם אחרים אינו עובר, והט"ז
(קכח, ב) כתב שלא משמע כדברי הרמ"א, והמג"א (קכח, א) כתב שלא ברור
מניין לר"י חילוק זה, והמור וקציעה (קכח, ד"ה כתוב בד"מ) כתב שהרמ"א
נכנס בלחץ עצום, והמשנ"ב (קכח, ו) כתב שהסכמת האחרונים שלא כדברי
הרמ"א.

החת"ס (כתובות כד, ב ד"ה אמנם בכל; והעתיק מחידושו לתשובתו
שבקובץ תשובות חת"ס, ס) כתב ביישוב דברי הרמ"א, שהאיסור לזר חל רק
כשקוראים לו לברך. ובדומה לחיוב על כהן לברך, שחל רק כשקוראים לו
(ירושלמי ברכות ה, ד; טוב"י ושו"ע קכח, ב-ג). ולכן יש חילוק בין זר שעולה
לברך יחד עם כהנים נוספים, שבזה הקריאה אינה מיוחדת עבורו, והוא כעולה
ללא קריאה שאין איסור בברכתו, ובין זר שעולה לבד. והוסיף החת"ס
(כתובות שם):

ומה שכתוב התם אומרים לו עלה לדוכן, לא מיירי שאומרים לו בשעת תפילה
עלה, אלא בעלמא אומרים לו אם יקראו כהנים תעלה גם אתה.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

נראה שהטעם להעמדת הדברים דווקא באופן זה הוא שפשטות הלשון 'עלה לדוכן' היא שפונים ישירות לר' יוסי עצמו, ובזה דווקא אמור לחול איסור לפי הרמ"א. ולכן תירץ החת"ס שלא הייתה פנייה ישירה אל ר' יוסי לעלות לדוכן, אלא רק אמירה כללית שיעלה כאשר יקראו לכלל הכהנים. ודווקא בזה 'לא ידע ר"י' איזה איסור ישנו. אך לכאורה העמדה זו היא דחוקה, ומפשטות הגמרא לא נראה שמדובר דווקא בכהאי גוונא. וקשה לכאורה לומר שר"י העמיד את דברי הגמרא במציאות כה רחוקה, ועל מציאות רחוקה זו הוא תמה, במקום לפרשם כפשוטם, שאמרו לר' יוסי לעלות לדוכן ולהיפטר מהקושי. וצ"ע.²⁰

ד. הפלאה: האיסור דווקא במברך עם כהנים נוספים

ומאותה סיבה יש להקשות לכאורה על דברי הפלאה (כתובות שם על רש"י ד"ה דאיסור; ובספרו פנים יפות על במדבר ו, כג), שהציע לחלק להיפך מדברי הרמ"א, ולהעמיד את איסור הגמרא במברך עם כהנים נוספים ואת דברי התוס' במברך לבד. שהרי גם חילוק זה אינו כתוב, לא בגמרא בכתובות מחד גיסא ולא בתוס' בשבת מאידך גיסא.

עוד יש להעיר, שדברי הפלאה מתבססים על ההנחה שכדי שהכהן יקיים את מצוות הברכה, יש צורך בישראלים שיתברכו, ולכן העשה חל גם עליהם. ולכן הוא מחלק בין מקרה שבו כבר ישנם כהנים שמברכים, שבו יש ביטול עשה של ההתברכות אם ישראל עולה לברך יחד איתם ובכך נמנע מלהתברך בעצמו, ובין מקרה שבו רק הוא עולה ומברך, שבו בכל מקרה הוא לא היה

20. עוד הציע החת"ס (שם ד"ה ועוד י"ל) בביאור דברי הרמ"א, שבכהן יחיד שמברך, לר' יוסי יש מצווה אף שאין חיוב, ואילו לר' יהודה אין מצווה; וכפי שמצינו שנחלקו ר' יוסי ור' יהודה אם נשים סומכות (ר"ה לג, א), ולר' יוסי המתיר לנשים לסמוך, יש להבין שגם הפטור מן הדבר ועושהו מקיים בכך מצווה, ולהשליך מזה לכהן יחיד שמברך. ולכן גם בישראל יחיד קיימת מחלוקת, שלר' יוסי יש איסור ולר' יהודה אין איסור. ואולם, לכאורה קשה להעמיד את כל זה בלשון התוס'. מלבד זאת, יש לעיין האם לר' יוסי יש מצווה בסמיכת נשים. לכאורה בגמרא הוא רק אמר שיש להן רשות לסמוך ולא שיש בכך מצווה, ואין לך בו אלא חידושו.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

מתברך כהלכה. ולכאורה יש קושי בדברי ההפלאה הללו, שהרי הכהנים יקיימו את מצוות הברכה בין אם ישראל זה ימצא בקהל ובין אם לאו, שהרי ישנם עוד ישראלים נוספים בקהל. ואף אם ננקוט שיש מצווה על הציבור להתברך, לא ברור מדוע לנקוט שיש חיוב כזה על כל יחיד ויחיד. ולכאורה לפי ההפלאה, יוצא שהיוצא מבית הכנסת לפני ברכת כהנים מבטל עשה, וזו לא שמענו. מלבד זאת, ההנחה שיש מצווה על הישראל להתברך אינה מוסכמת. ומדברי הריטב"א (סוכה לא, ב ד"ה אמר) נראה שאין מצווה על הישראל להתברך.²¹

ה. ב"ח וסיעתו: ר' יוסי לא בירך ברכת כהנים כהלכתה

כתב הב"ח (קכח, ג):

נראה עיקר, דודאי רבי יוסי לעלות לדוכן ולברך קאמר, אלא שהיה מברך בלא פריסת ידים, וגם לא בירך אשר קדשנו וכו'. וסבירא ליה דאיסור עשה ליכא אלא בדמברך בנשיאת כפים, דכה תברכו אתם ולא זרים, קאי דוקא אברכת כהנים בנשיאת כפים, כדכתיב: 'וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם' (ויקרא ט, כב), אבל ברכה בלא נשיאת כפים, אפילו עולה לדוכן ומברך ליכא איסור עשה. ולהכי קאמרי התוספות: ר"י לא ידע מה איסור יש בדבר וכו'. וסבירא ליה דליכא נמי מפני הרואים, כיון דמפורסם דמברך בלאו פריסת ידים.

הב"ח נוקט שר' יוסי לא בירך כרגיל, אלא ללא ברכת המצוות וללא פריסת ידיים, ולכן התקשה ר"י. כעין זה כתבו היהודה יעלה (אסאד; או"ח, מא ד"ה ולע"ד) והילקוט הגרשוני (או"ח קכח, ג). לכאורה, יש דוחק בציור המסוים של ברכת כהנים ללא ברכת המצוות וללא פריסת ידיים, דבר שלא נזכר בגמרא ובתוס'.

21. ויעוין בזה עוד במאמרו של הרב קלמן כהנא: אי יש מצווה על ישראלים להתברך, המעין טז, ג (תשל"ו) עמ' 36-41; ובמאמרו של הרב משה מאיר פרג: המצווה שעל ישראל בברכת כהנים, מוריה רצט-ש (תשס"ד) עמ' צב-צה.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

הסבר דומה ביסודו להסברו של הב"ח, כתב המהרש"א (שבת שם), ולפיו אין כוונת התוס' לחלוק על הדין המפורש בגמרא אלא רק להקשות שלא ברור איזה איסור יש בעצם מעשה העלייה לדוכן כשלעצמו, אם הוא נעשה ללא ברכה. ולפי זה, התוס' הזכירו את איסור ברכה לבטלה כאפשרות לאיסור, שאם נמנעים ממנו ורק עולים לדוכן בלי לברך, בזה לא ידע ר"י איזה איסור ישנו. ואין הכי נמי, שהיה אפשר לנקוט גם את האיסור בעצם ברכת זר, אך מכיוון שהתוס' לא התכוונו לפרט את האיסורים, אלא רק לתאר את המציאות שבה אין שום איסור, לכן לא נחתו לפרט. וכן הסכים בספר שבת של מי (שבת שם על תוד"ה אילו). כעין זה כתבו הנחלת צבי (קכח, א²²) וערוה"ש (או"ח קכח, ו).

ובניגוד למהרש"א וסיעתו, שפירשו שבפועל ר' יוסי לא היה מברך לא את ברכת הכהנים עצמה ולא ברכת המצוות, במקראי קודש (אבולעפיא; על הרמב"ם ה' תפילה טו, ג ד"ה ומה שני"ל) הבין בדעת התוס' שהוא היה מברך רק ברכת המצוות ולא את ברכת הכהנים עצמה, דברכה לבטלה היא דרבנן וברכת הכהנים היא איסור עשה. והמור וקציעה (סי' קכח ד"ה כתוב בד"מ) והבן ידיד (על הרמב"ם ה' תפילה טו, ג ד"ה והרב) כתבו להיפך מהמקראי קודש, דהיינו שר' יוסי היה מברך את ברכת הכהנים עצמה ללא ברכת המצוות.²³

אחרונים אלו הלכו בדרכים שונות, והמשותף לכולם הוא שהעמידו את מימרת ר' יוסי ופירוש ר"י שעליה, באופן שאין בו ברכת כהנים גמורה, שעליה נאמרו דברי הגמרא בכתובות; אלא שנחלקו בצירוף המעשי של אופן זה.

22. ומה שכתוב שם 'שאיין שום איסור לענות', נראה שהיא ט"ס וצ"ל לעלות, וכלשונו בסוף דבריו: 'רק לעלות לדוכן ולא לברך סבר שאין בו שום איסור'.

23. אלא שהמור וקציעה הבין שזו הסיבה לכך שאין שום איסור, עד שקושיית התוס' היא 'דמאחר שבלא ברכה אין כאן איסור כלל, מאי רבותא דר"י שנתפאר שיעלה לדוכן, ואילו הבן ידיד הבין שברכת הכהנים עצמה נקראת ברכה לבטלה בלשון התוס', ולפי זה קושיית תוס' היא הפוכה, דהיינו שלא ברור 'איך היה שומע לחבירו ועובר אעשה דאורייתא'.

ו. ט"ז: ר"י התקשה מניין שיש איסור בזר המברך

הט"ז (קכח, ב) כתב:

וקשה, הא ודאי יש איסור עשה כדאיתא בכתובות דף כ"ד דפירש"י דכתיב כה תברכו אתם ולא זר ולא הבא מכלל עשה עשה [...].
ונראה לי, דהתוס' מקשים מנלן דעובר הזר בעשה, דלמא התורה הטילה חוב על הכהן לברך, אבל הזר אין עליו חיוב אבל אין עליו איסור. וכהאי גוונא מצינו בפרק הבא על יבמתו דף נ"ד: דלמא יבמה יבא עליה לאחר מיתת בעלה מצוה, בחיי בעלה רשות. אי נמי, לאחר מיתת בעלה אין, בחיי בעלה לא, ולא הבא מכלל עשה עשה. תלמוד לומר: איש כי יקח וגו'. שמע מינה שאין מן ההכרח לומר לאו הבא מכלל עשה עשה במקום שיש לפרש לענין חיוב ורשות, הכא נמי גבי דוכן, מנא לן שיש עשה, כיון שאין כאן שום עבודה.

לפי דברי הט"ז, ר"י הזקן התקשה בעצם דברי הגמרא בכתובות, מדוע הגמרא נוקטת שיש ביטול עשה בברכה על ידי זר. וכך נראה שהבין רע"א (גליון הש"ס שם), שכן ציין למקומות נוספים בתוס' שבהם הם תמהים על מקורם של דינים הכתובים בגמרא. וכן הבין המקראי קודש (אבולעפיא; על הרמב"ם ה' תפילה טו, ג סד"ה ובחידושי) בדעת הט"ז, 'דקשיא להו לתוס' מני"ל לש"ס דיש עשה'. בהבנה זו יש קושי לכאורה, שכן משמעות הלשון 'לא ידע ר"י מה איסור יש' היא שכלל לא קיים איסור בדבר, ואם אכן קיים איסור, והשאלה היא רק מהי הדרך שבה חכמים הגיעו אליו, וכיצד היא מתיישבת עם שיטתם במקום אחר, לא היה מתאים להתנסח בלשון 'לא ידע ר"י'. כעין זה הקשה המגן גבורים (או"ח שלטה"ג קכח, ב) על הט"ז.²⁴

24. מחומר הקושי, היה מקום להבין אחרת את דברי הט"ז, שהקושי על התוס' אינו מהגמרא בכתובות אלא דווקא מדברי רש"י בכתובות. וכדמשמע קצת מכך שהט"ז מציין את דברי רש"י, ולא מעתיק להדיא את דברי הגמרא עצמה, ולכאורה רש"י רק נותן טעם לדברי הגמרא, והקושי אינו מדבריו אלא מהגמרא. ולכן משמע שהט"ז התקשה דווקא מדברי רש"י. וכן נראה שהבין בדבריו הגרי"פ פערלא (פירושו לשהמ"צ לרס"ג, לאו רסד-רסה ד"ה ומה שפירש"י), שכתב בשמו שהתוס' נחלקו על רש"י.
דא עקא, שלכאורה הקושי הוא כבר מהגמרא, וכפי שהתבאר. והגרי"פ פערלא הזכיר בחדא מחתא עם הט"ז את מהרי"ט, ונראה שכוונתו להסברו השני של מהרי"ט הנ"ל, שיאיסור

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

עוד הקשה על ה"ט"ז במקראי קודש (שם): 'וליתא, דאי הכי, בכתובות הו"ל להקשות כד'. והיינו, שאי איתא שקושיית התוס' היא על הגמרא בכתובות, לא היה להם להקשות בסתמא בסוגיה בשבת מבלי להזכיר כלל את הגמרא בכתובות.

ז. מג"א: ר' יוסי המתיר לנשים לסמוך, מתיר לזר לברך

המג"א (קכח, א) האריך בעניין זה, ובסיום דבריו כתב:

ועוד יש לומר, דמצינו פ"י דעירובין דר' יוסי סבר אף על גב דכתיב דבר אל בני ישראל וסמך ולא בנות ישראל, מכל מקום רשות לנשים לסמוך, אם כן סבירא ליה גם כן, אף על גב דכתיב דבר אל אהרן וכו', מכל מקום רשות לזר לישא כפיו. ולכן תמה ר"י עליו.

והא דאיתא בכתובות דזר עובר בעשה, קאי אליבא דר' יהודה, דאית ליה מעלין מתרומה ליוחסין, עיין שם סוף הפרק, ולדידה נשים אסורים לסמוך, כדאיתא סוף עירובין. ולכן זר שנושא כפיו עובר בעשה. כן נראה לי עיקר, עיין שם.

בדברים אלו יש לדון מכמה צדדים: ראשית, לכאורה קשה להעמיס זאת בלשון התוס', שממנה משמע שלכל הדעות אין איסור, ולא רק לדעת ר' יוסי. ואי איתא שהתוס' כותבים את דבריהם רק אליבא דר' יוסי, היה להם לפרש דבריהם. ונראה שלכך התכוון ערוה"ש (או"ח קכח, ו), שכתב שתירוץ המג"א דחוק. שנית, בשער המלך (שבת יט, כג ד"ה ודבריו) ובעונג יו"ט (סי' טו ד"ה בשבת) הקשו על המג"א מכך שבסוגיה בכתובות הסתמכו על דברים שאמר ר' יוסי, והרי לפי המג"א כל הסוגיה בכתובות אזלא דווקא כר' יהודה ולא כר' יוסי. שלישית, בשער המלך (שם) הקשה מכך שר"י הזקן בעצמו (תוס' עירובין צו, א ד"ה מיכל) נקט שהאיסור בסמיכת נשים, לשיטה האוסרת זאת, הוא משום דמיחזי כעבודה בקדשים, ולא משום לאו הבא מכלל עשה. ואם כן אין ראיה שר' יהודה חלוק על ר' יוסי בדין ברכת כהנים על ידי זר. וכן הקשו

עשה' אינו אלא איסור ברכה לבטלה. אבל כאמור לעיל, לכאורה הדבר אינו במשמע. וצ"ע. ובאמת ערוה"ש (או"ח קכח, ו) הקשה על ה"ט"ז מדברי הגמרא בכתובות, שדנה על העלאה מתרומה ליוחסין, תוך הסתמכות על ההנחה שיש איסור בברכת כהנים על ידי זר. וצ"ע.

שמה

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

החתי"ס (כתובות כד, ב ד"ה עוד כ' המג"א), העונג יו"ט (שם) והכתר המלך (הלי ביכורים ט, כב ד"ה ונ"ל). כעין זה הקשה הערוך לנר (יבמות נד, ב סד"ה מכלל), אלא שהסתמך על דברי רש"י ולא על דברי ר"י הזקן בעצמו. ויעוין עוד בזה במעשי למלך (הלי כלי המקדש ג, ג).

החתי"ס (שם) כתב ליישב את הקושי השלישי:

מכל מקום דברי מג"א צ"ע. ויש לי ליישבם כך, דוודאי מגופיה דקרא 'דבר אל אהרן ואל בניו אמעוטי ישראל לר' יוסי, דלא מחייבי, ומכל מקום מצוה עבדי. ואתא 'כה תברכו' למעט אפילו מצוה ליכא, ומכל מקום איסורא נמי לא. אמנם לר' יהודה באהרן ובניו כבר נתמעט ישראל ממצוה, ואתא כה תברכו דאפילו איסורא איכא. כן נראה לי לפרש, ואתי שפיר.

לכאורה, לא מובן כיצד הקושי מיושב בזה: אם המחלוקת בעניין סמיכה אינה מהווה מקור לאיסור של לאו הבא מכלל עשה שקיים לשיטת ר' יהודה, כבר לא מובן כיצד ניתן להשתית עליה את החלוקה בין הסוגיה בכתובות לדברי התוס' בשבת. וצ"ע.

ח. גנת ורדים: האיסור חל רק בשעת התפילה

בגנת ורדים (א, יח ד"ה ולעד"ן) כתב:

ואלו הם דברים פשוטים, ומלתא דפשיטא, דחברי ר' יוסי לא יאמרו לו דיעשה איסור מן התורה. אלא דכונת ר"י הוא דסבירא ליה דמה שכתוב בתורה אתם ולא זרים, היינו כשהזר עולה לדוכן **בשעת תפלה**, בין עם כהנים אחרים בין בלא כהנים אחרים, משום דהיא שעה ראויה לברכת כהנים. ובזה אמרה תורה אתם ולא זרים. אבל זה שעולה לדוכן שלא בשעת תפלה, ומברך ברכת כהנים, לא יש שום איסור עשה.

הגנת ורדים מחלק בין ברכה בשעת התפילה, שבה אכן יש איסור עשה וכדברי הגמרא בכתובות, ובין ברכה שאינה בשעת התפילה, שבה אין איסור וכדברי התוס'. הוא מחזק את דבריו מכך שפשוט שחברי ר' יוסי לא יאמרו לו לעשות איסור.

שמו

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

לכאורה, יש בהסבר זה קושי, שכן מפשטות לשונם הכוללת של התוס' נראה שבכל גווני אין איסור בזר העולה לדוכן. וקשה להעמיד את דבריהם דווקא בעלייה לדוכן שאינה בשעת התפילה. ועוד יש להקשות, מה שייך 'דוכן' שלא בשעת תפילה. וגם בגמרא לא הוזכר שמדובר בדווקא שלא בשעת התפילה. ומה שסייע הגנת ורדים להבנתו מכך שחברי ר' יוסי לא יאמרו לו לעשות איסור, לכאורה אינו מובן, דר' יוסי לא אמר שחבריו אמרו לו לעשות איסור, אלא שאף אם היו אומרים לו, לא היה עובר על דבריהם. וברור שהמציאות שתואר ר' יוסי אינה מציאות רגילה ואופיינית לחבריו, אלא מציאות חריגה, הממחישה עד כמה הוא נאמן לדברי חבריו.

ט. אחד מחכמי פרקנפורט: 'ר"י' אינו ר"י הזקן אלא ר' יוסי

בשו"ת חוט השני (בכרך; סי' יז ד"ה ועוד אומר) כתב:

נשמע הדבר אצל אחד מחכמי ורנקפורט ואמר דהכי פירושו, לא ידע ר"י מה איסור יש וכו', כי ר' יוסי עצמו לא ידע שום איסור, ולכך היה עולה. והקשיתי על דבריו, שהרי עון ברכה לבטלה הוא לא תשא, וגדולה מאיסור עשה [...] ובקיצור פסקי התוספות תמצא בפירוש שאין הפשט כך, רק על ר"י בעל התוס' קאי.

כוונתו בקושיה מברכה לבטלה היא שלדעת החכם הפרנקפורטאי דברי התוס' באים לבאר מדוע ר' יוסי עלה לדוכן ללא חשש, שהוא לא ידע איזה איסור יש בדבר. ועל כך הקשה החוט השני, שגם אם לר' יוסי אין איסור בעצם ברכת הכהנים על ידי זר, סוף סוף קיים איסור ברכה לבטלה. ואולי כוונת החכם הפרנקפורטאי לומר שר' יוסי רק בירך ברכת כהנים אך לא בירך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, וכעין דברי המור וקציעה דלעיל, ואף שמלשון החוט השני אין נראה כן. ועוד יש להקשות, שהרי ר' יוסי מוזכר בסוגיה בכתובות, וקשה לומר שהגמרא הסתמכה על דבריו והוכיחה מהם שמעלין מנשיאת כפיים ליוחסין, מבלי להזכיר כלל שהוא חלוק על הקביעה שברכת כהנים על ידי זר היא איסור עשה, קביעה שכל הדיון בגמרא מושתת עליה. ועוד קשה, שמסגנון הלשון 'לא ידע ר"י' נראה שהכוונה לר"י הזקן, ואם כוונת התוס' לבאר את דעת ר' יוסי היה עליהם לכתוב על דרך החיוב מה דעתו, ולא

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

על דרך השלילה מה הוא 'לא ידע'. ולא בכדי הבינו כל האחרונים שהכוונה לר"י הזקן. וצ"ע.

י. עונג יום טוב: האיסור תלוי בכוונה

בעונג יו"ט (סי' טו ד"ה ומה) כתב:

ומה שכתבו התוס' דלא ידע ר"י מה איסור יש בזר הנושא את כפיו, יש לומר דאתי שפיר כפשוטו, ולא קשיא מידי. דדעת ר"י ז"ל דאף דדרשינן קרא לאיסור עשה בזר העולה לדוכן, מכל מקום היינו דוקא במכויין למצוה דנשיאת כפים. אבל הכא, גבי ר' יוסי שאמר שאם היו חביריו אומרים לו עלה לדוכן היה עולה, הא לא היה מכויין לשם מצוה, דהא ידע בעצמו שאינו כהן, רק שהיה עושה ועולה לדוכן שלא לעבור על דברי חביריו, אבל לא לשם מצוה. ובאינו מכויין לשם מצוה, אינו עובר בעשה, דקרא דאסר במכויין לשם מצוה מייירי. וכמו דאמרינן גבי עשה במניח תפילין בלילה במנחות (דף ל"ז), דאם לשמרן מותר. וכן גבי נשיאת כפים אמרינן בר"ה (דף כ"ט), דשלא בזמנו בעי כוונה. והכא נמי מיקרי שלא בזמנו, ולא עבר בעשה אלא במכויין לשם מצוה, ולא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן בכהאי גוונא דהיה ר' יוסי עולה, שלא לעבור על דברי חביריו. וזה פשוט.

מבואר בדבריו, שכשם שלעניין עבירה על בל תוסיף שלא בזמנו נאמר בגמרא שצריך כוונה, כך כדי לעבור על העשה בנשיאת כפיים על ידי זר יש צורך בכוונה. ומכיוון שר' יוסי אמר שהיה עולה לדוכן רק מפני דברי חביריו, ולא מפני שהתכוון לברך ככהן, לכן לא היה בזה איסור. וכן צידד הכת"ס (או"ח, יד). וכן כתבו המגן גבורים (או"ח שלטה"ג קכח, ג) והכתר המלך (הלי ביכורים ט, כב).

והנה, לכאורה מלשון התוס' לא משמע כן, שהרי כתבו: 'לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן', ואילו להבנת העונג יו"ט, בהחלט ישנו איסור בזר העולה לדוכן, אלא שהאיסור חל רק כשמתכוון לברך לשם הברכה ולא כשמברך כדי לרצות את חבריו וכדומה. ולא היה לר"י לתמוה בכלליות. מלבד זאת, המשני"ב (קכח, ג) הביא הסבר זה וכתב:

שמח

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

ונראה לי דכל זה דוקא למאי דקיי"ל לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות צריכות כונה, דאי לאו הכי אינו מותר, רק דוקא אם מכוין בפירוש שלא לשם מצוה, או שאינו מכוין כלל לברכה.

מבואר בדבריו שלמאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, ישנו איסור גם כשלא מתכוון למצווה. ור"י הזקן עצמו סבור שמצוות אינן צריכות כוונה (תוס' ברכות יב, א ד"ה לא), וצריך אפוא לדחוק ולומר שר' יוסי התכוון בפירוש שלא לשם מצווה או שלא התכוון כלל לברכה. וכל זה חסר מהגמרא ומדברי התוס' בשבת.

יא. תשובות והנהגות: האיסור חל רק כשקראו לאותו כהן לעלות

בתשובות והנהגות (ב, קג) נשאל כיצד כהנים נושאים כפיהם בזמננו, הרי אם הם פסולים הם עוברים בעשה. וכתב ליישב זאת בשני אופנים: היישוב הראשון הוא שיש בזה תקנה מיוחדת של חז"ל:

אמנם נראה פשוט שחז"ל תיקנו לכהני חזקה לישא כפים, וכיון שכן אין כאן איסור עשה אפילו הם זרים, שקיימו המצוה כפי שציוו חז"ל לקיים דבריהם, וכהאי גוונא אין איסור עשה, שלא נתכוונו לקיימה כ'זרים', אלא למצות עשה או תקנת חז"ל שהיו חייבין מפני חזקתן בקדושה.

בדברים אלו יש לכאורה כמה קשיים: ראשית, לכאורה לא ברור היכן מצאנו שחז"ל תיקנו להדיא לכהני חזקה לישא כפיים. ולכאורה קשה להניח שתקנה כזו תוקנה, אם אין לה שום אזכור בחז"ל ובראשונים, ואף לא באחרונים שעד לתשובות והנהגות. שנית, אם זר שנושא כפיו ואינו מתכוון לקיים את המצווה כזר אינו עובר, מדוע אמרה הגמרא בכתובות שנשיאות כפיים היא איסור עשה. הרי ברור שגם כהני החזקה שהיו אז לא התכוונו לקיים את המצווה כזרים, ולא מובן במה עדיפים כהני החזקה של זמננו עליהם, שאצלם היה עשה ואצלנו אין עשה. וצ"ע.

עוד כתב, לאחר שהקדים את הקושיה על התוס' בשבת מדברי הגמרא בכתובות:

שמט

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

נראה שהאסור לזר לברך היינו כעין ברכת כהנים, שהמצות עשה דנשיאת כפים הוא דוקא כשקורין אותו, וכאן גם האיסור לזר הוא רק בקריאה לברך, אבל אם מעצמו מברך שאינו דומיא דהמצות עשה דנשיאת כפים שהוא בקריאה, יכול לברך בלשון יברכך כדברי התוס'. והגמרא דנקט איסור עשה, היינו בקראוהו לעלות ולא אמרו כהנים (וכגון שקראו כהנים ולא עלה, ואמרו לו סתם לעלות), ועלה יש אסור עשה. וכל שכן כשקראו כהנים והוא אינו כהן, לא דמי לברכת כהנים, ולא עבר. וממילא בזמן הזה שקורין רק כהנים, כשעלה ובירך, אך אם באמת הוא זר לא עבר. ואתי שפיר.

לכאורה, גם בזה יש קשיים: ראשית, לא ברור מדוע כש'קורין אותו' ישנו איסור אך 'כשקראו כהנים והוא אינו כהן' אין איסור. והרי ברור שקריאת 'כהנים' מתייחסת לאנשים העומדים על הדוכן. ואם הכוונה לחלק בין קריאה לקבוצת כהנים לקריאה לאדם בודד, לא ברור מהי סברת החילוק. והרי בין בזה ובין בזה הקריאה כוללת גם את אותו אדם. שנית, לא ברור מה הייתה המציאות שעליה אמרה הגמרא בכתובות שנשיאת כפיים היא באיסור עשה. דלפי התשובות והנהגות צריך להעמיד זאת דווקא באופן מאוד מסוים, ואילו הגמרא וכן הפסוקים שבהם דנה הגמרא עוסקים בברכת כהנים בסתמא, ללא כל סייג. שלישית, דווקא בנידון דר' יוסי מתואר מצב של קריאה, ולכאורה היה צריך לחול בזה איסור עשה.

ד. שיטת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש

דברי הרי"ף והרא"ש

הגרי"ף פערלא (פירושו לסהמ"צ לרס"ג, לאו רסד-רסה ד"ה ומה שפירש"י) פירש את דברי התוס' כהסבר מהרי"ט השני וכהסבר הט"ז הנ"ל, ולאחר מכן הוסיף וכתב:

וכן נראה דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל והסמ"ג והטור, שלא הביאו איסור זה דנשיאת כפים לזר אף על פי שמבואר הוא בגמרא שם.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

לכאורה, יש לדון על דברים אלו. הרי"ף (כתובות י, ב - יא, א) והרא"ש (כתובות ב, כח) השמיטו את כל סוגיית הגמרא, והיינו משום שהיא עוסקת בהעלאת כהנים לעניינים שאינם נהוגים בזמננו. ולכאורה קשה להוכיח דבר מהעובדה שבין היתר נשמט בדבריהם גם פרט מסוים שנוגע להלכה בזמננו. וכך יש להעיר גם בנוגע לסמ"ג ולטור שהלכו בעקבותיהם.

דברי הרמב"ם

ואמנם הרמב"ם שונה מכל שאר הראשונים, בכך שחיבורו הוא 'מקבץ לתורה שבעל פה כולה', כלשונו בהקדמתו. ודרכו לאסוף כל דין המופיע בחז"ל ולהביאו במקומו, ולכאורה מכך שלא כתב שיש איסור בברכת כהנים על ידי זר, היה מקום להסיק שלדעתו אין איסור בדבר. ובאמת המקראי קודש (אלפנדארי; הלי תפילה טו, ג ד"ה א"נ) כתב בדעת הרמב"ם:

אי נמי עם מה שכתב פ"ו²⁵ דמלוה, לנכרי תשיך מצות עשה. והר"א כתב: לאו הבא מכלל עשה. וכהאי גוונא פליגי במצות עשה לישבע בשמו.²⁶ נראה דשתי מצוות לא אמרינן במקרא אחד. ור' יהושע בן לוי אמר: כל כהן שאינו עולה עובר בשלשה עשה, וחד כה תברכו (סוטה לח, ב). ופסקו רבינו (הלי תפילה טו, יב). אם כן לית ליה לאו מכלל עשה לזרים. והאיך דכתובות, לית ליה הך דר' יהושע בן לוי.

הסבר דומה כתב בבן ידיד (הלי תפילה טו, ג ד"ה והרב), שהרמב"ם הסתמך על הגמרא (סוטה לח, א) שדרשה כמה הלכות מ'כה תברכו', ולא דרשה מיעוט זרים, כפי שמופיע ברש"י בכתובות.

אמנם נראה שאיסור ברכת כהנים על ידי זר נלמד מכלל דברי הרמב"ם. דמבואר ברמב"ם (הלי תפילה יד-טו) שהכהנים מברכים, וכהן חלל אינו מברך

25. נדצ"ל פ"ה (ה"א). וכן הוא בספר המצוות ובמניין המצוות בריש משנה תורה (מצוות עשה קצח).

26. הכוונה למחלוקת הרמב"ם והראב"ד במניין המצוות בריש משנה תורה (מצוות עשה ז). ויעוין גם ברמב"ם (הלי שבועות יא, א).

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

לפי שאינו בכיהונו' (טו, ה), וכל שכן שמי שאינו כהן כלל אינו מברך, דהוא ודאי אינו בכיהונו כלל. ואף שיש מקום לומר שברכת חלל חמורה מברכת זר, מפני מראית עין, בפשטות נראה שהפסול הוא עצמי ולא מפני מראית עין. ולא נחית הרמב"ם להגדיר מהו האיסור שעליו עובר מי שעולה לברך ואינו כהן.

ולכאורה ברור שגם לגמרא ולרש"י בכתובות, 'כה תברכו' הוא מקור לעצם המצווה שעל כהנים לברך, ולא רק לאיסור הישראלים לברך. ואין זה דומה כלל למחלוקת הרמב"ם והראב"ד אם יש מצווה להלוות בריבית לנכרי או להישבע בשם ה', שבשני עניינים אלו קיימת אפשרות שהתורה לא ציוותה על דרך החיוב אלא רק הזהירה בלאו הבא מכלל עשה, וכך הבין הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם;²⁷ אך בברכת כהנים לא נחלק אדם מעולם על כך שיש מצוות עשה בעצם הברכה, ובכלל זה הגמרא ורש"י בכתובות. וזאת מלבד עצם העובדה שהגמרא בכתובות סתמה ולא הזכירה שיש דעה החלוקה על ההנחה שברכת כהנים על ידי זר היא איסור עשה. ומלבד זאת, לכאורה המקור משבועה הוא ראיה לסתור, שהרי הרמב"ם עצמו סבור שבשבועה בשם ה' יש גם מצווה חיובית וגם לאו הבא מכלל עשה האוסר להישבע בשם דבר אחר (ה' שבועות יא, א-ב), וכאמור, זו מחלוקתו עם הראב"ד. וכן במקומות נוספים ברמב"ם מבואר שיש גם מצווה חיובית וגם לאו הבא מכלל עשה.²⁸ ואם כן, מדוע דווקא בברכת כהנים אין אפשרות שיילמדו מהפסוק גם מצוות עשה וגם לאו הבא מכלל עשה. ומעצם השמטת הדרשה אוסרת לזרים לברך בגמרא בסוטה אין הכרח, שהרי ניתן להבין שהגמרא עסקה בדיני ברכת כהנים כתיקונה ולא בדיני זר המברך ברכת כהנים, ולכן לא נחתה לזה.

27. הראב"ד לשיטתו השיג על מצוות נוספות שמנה הרמב"ם (שם מצוות עשה ס, קמו, קמט).
28. בנוגע לאכילת פסח – ספר המצוות ומניין המצוות, עשה נו, וה' קרבן פסח ח, א; בצירוף ה' קרבן פסח ח, ה. בנוגע לאכילת ציפור טהורה – ספר המצוות ומניין המצוות, עשה קנ; בצירוף ה' טומאת צרעת יא, ז. בנוגע לייבום – ספר המצוות ומניין המצוות, עשה רטז (ונוכר גם בסהמ"צ, עשה פח), וה' יבום א, א; בצירוף ה' יבום א, יב. בנוגע לשמיעה לנביא – ספר המצוות ומניין המצוות, עשה קעב; בצירוף ה' סנהדרין יט, ג. ויעוין עוד באנציקלופדיה לתלמודית (ערך לאו הבא מכלל עשה, הערה 1), ומשם בארה.

ה. הסבר הבית אפרים למנהג הגבלת ברכת כהנים לימים טובים בלבד

בית אפרים: צמצום מועדי ברכת כהנים בחו"ל נובע מריעותא שבחזקת הכהנים

בשו"ת בית אפרים (או"ח, ו) כתב שהטעם למנהג האשכנזים שבחו"ל שכהנים נושאים כפיהם רק בשבתות וימים טובים ולא בכל יום, הוא שאין אנו סומכים לגמרי על חזקת הכהנים, וחוששים לאיסור שבברכה על ידי זר. והוסיף וכתב שלפי זה יש קושי במנהג ארץ ישראל שהכהנים נושאים כפיהם מדי יום, וגם מנהג חו"ל אינו מיושב, שהרי אם צריך לחשוש לאיסור, יש לחשוש גם בשבתות ובחגים. ותירץ הבית אפרים שמהגמרא עצמה (כתובות כד, ב) רואים שכהני חזקה רשאים לברך ברכת כהנים אף לשיטה האוסרת עליהם לאכול תרומה דאורייתא. וכבר על הגמרא יש להקשות:

כיון דבתרומה דאורייתא לא אכול, משום דספיקא ניהו, אם כן מאי טעמא לא מיחו בידם מלישא כפיהם, דאיכא איסור עשה? דאין לומר דדוקא תרומה דאיכא איסור מיתה, מה שאין כן נשיאות כפים דאיסור עשה. דזה אינו, דלענין ספק אין לחלק בין איסור מיתה לעשה, דסוף סוף ספיקא דאורייתא לחומרא [...]

לכן נראה דהיינו טעמא, דכל מה שהחזיקו בו – אף על גב דאיסור דאורייתא איכא, לא רצה להורידה מחזקתם. ושאני תרומה דמעיקרא נמי לא אתחזקו בגבולין רק בתרומה דרבנן, ולא בתרומה דאורייתא. ומנשיאות כפים שהוא עשה אין מעלין לתרומה דאורייתא שהוא עון מיתה. והכא נמי בתרוצא קמא דאכלי בתרומה דאורייתא היינו משום דאתחזיק לנשיאות כפים ולתרומה, אף על פי שבגולה לא היה להם כי אם תרומה דרבנן, מכל מקום לא הוציאם מחזקתם, כיון שהיו אוכלים בתרומה משום חזקת כהונתם. אבל קדשים דלא אתחזקו באכילתם כלל, השתא נמי לא אכול [...]

האידנא, דכהנים גופייהו לא ידעו כלל, ומעולם לא היה להם כתבים המתיחסים, רק מצד שהחזיקו – חזקה שאין עמה טענה הוא, ולא שבקינן להו להקל בספק איסור עשה. ומכל מקום, הניחו אותם לישא כפיהם ברגלים על פי חזקתם שהחזיקו, כדי שלא תשתכח תורת כהונה מהם, ויבואו להקל בדברים שהכהן מוזהר עליהם [...]

ובזה נחה שקטה דעתי בחילוק שבין בני ארץ ישראל ומלכות מצרים לבין בני גולה שבמדינות אילו. משום דבני ארץ ישראל ומלכות מצרים, שביתתם במקומם, כמאז כן עתה, ולא היה עליהם טלטול הגירושין, ובגולה לא הלכו. רק כל הגלים והמשברים שעברו עליהם, היו בקביעותם במקומם. ושפיר הם כהני חזקה, אף על פי שאין כתב יחוסם בידם. מה שאין כן אנו, בני מדינות אלו ומדינות אשכנז, שהורקנו מכלי אל כלי ומגולה אל גולה, בגירוש צרפת קטלונאי ארגון שפניא ופורטגאל ואיטליה, ונתפזרו מהני²⁹ להר ומגבעה לגבעה, כמוזכר בספרי מהר"י אברבנאל וצרור המור והחסיד מהו' יוסף יעבץ, ובכל ספרי סדרי הדורות המספרים גודל התלאה אשר מצאתנו כאשר הגלתה הגולה ממקומות הנ"ל, ושאר מקומות אחרים. ובזה ודאי יש לחוש שנתבלבלו.

קשיים בדברי הבית אפרים

אמנם לכאורה יש מספר קשיים בדברים אלו: ראשית, יוצא שהמנהג אינו עקבי: מחד גיסא מתייחסים לכהני החזקה כספק כהנים, ומאידך גיסא מאפשרים להם לעשות מעשה שהוא ספק איסור. ובשלמא אם שורת הדין היא שניתן לסמוך על חזקתם, ניתן להבין שצמצמו את ההסתמכות עליה, אך אם שורת הדין היא שעליהם להימנע מלברך, אזי מנהג הברכה הוא מנהג טעות, ולא ברור כיצד ישראל קדושים החזיקו בו בכל מקומות מושבותיהם, וכיצד גדולי ישראל נתנו יד לכך. שנית, לכאורה יש לדון על הנימוק שלא תשתכח תורת כהונה, שהרי יוצא שהכהנים עוברים בידיים על ספק איסור תורה בקום עשה בכל שבת ומועד, רק מחשש שאם לא יעשו זאת, הם ייכשלו באיסורים אחרים. ויוצא לכאורה שהסייג עצמו הרבה יותר חמור מהפרצה שאותה הוא בא לגדור. והרי האיסור המרכזי שכהנים עלולים להיתקל בו הוא טומאה למתים, ואיסור זה אינו שכיח כל כך, וישנה גם דעה שבזמן הזה הוא מדרבנן (ראב"ד הל' נזירות ה, טו; ויעוין בזה בספר טהרת הכהנים עמ' קמ-קמב), ובחז"ל הכהנים מצויים באופן תמידי בטומאת ארץ העמים. שלישית, הראשונים והאחרונים האריכו לדון בגדרי נשיאת כפיים בחול, בשבת ובמועד (יעוין במקור שצוין לעיל, עמ' של הערה 7), וכמדומה שלא מצינו לאחד מהם

29. הרב הלל בן שלמה שליט"א הציע להגיה: מהר.

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

שתלה את הדברים בריעותא בחזקת הכהנים, עד לבית אפרים. רביעית, הקביעה שבני ארץ ישראל ומצרים לא גלו ממקומם אינה פשוטה כל כך. וקיימים מקורות רבים המתארים חילופי אוכלוסין בין ארץ ישראל לארצות אחרות, ובכללן ארצות אירופה שיהודים עלו מהן לארץ ישראל לאורך הדורות, ובתוכם הר"ש משאנץ³⁰, הרמב"ן ורבי אשתורי הפרחי, וכן הרדב"ז ומרן הב"י ומהר"י בי רב שהיו ממגורשי ספרד, ועוד רבים. ואף הרמב"ם שחי במצרים שדינה כארץ ישראל לעניין ברכת כהנים, הגיע אליה מספרד. ומלבד כל זאת, חזינן שבדורות האחרונים רובם המוחלט של העולים לארץ ישראל אימצו מבלי עוררין את המנהג לשאת כפיים בכל יום. ואם כדברי הבית אפרים, היה צריך להמשיך ולשמר את מנהג חו"ל להימנע מנשיאת כפיים בימות החול, ולהחיל מנהג זה אף בארץ ישראל שאליה הגיעו בדורות האחרונים כהני חזקה מכל רחבי העולם.³¹

ו. סיכום

שיטות הראשונים בדין ברכת כהנים על ידי זר

המורם מכל האמור: לפי רש"י, הרא"ש, הרשב"ץ ור' בצלאל אשכנזי, ישנו איסור עשה בעצם העובדה שזר מברך ברכת כהנים. כך נראה גם מפשטות דברי המנהיג והטושי"ע שהביאוהו. לפי האשכול מהד' אוירבך, וכן לפי חלק מההבנות בדברי ר"י, אין בזה איסור. ואולם, מלבד מה שישנם קשיים בהבנות אלו, רוב ההבנות שנאמרו בדעת ר"י אינן דוחות את ההנחה שכהן שמברך בקביעות בשעת התפילה, לעתים עם כהנים נוספים ולעתים לבד, והוא מתכוון לברכה ומבצע אותה כהלכה, בנשיאות כפיים ובברכת המצוות לפניו, היה

30. המכונה בפי הראשונים: 'רבינו שמשון איש ירושלים' (ראו סמ"ג לאו לט, סה, קטז; מרדכי נידה, תשלג).

31. לפי זה, יש להעיר ולדון גם על דברי הברכת הפסח (סי' טו בפתחא זוטא סק"ה), שהשתמש בדברי הבית אפרים לבאר את הדין המובא בספר האשכול (מהד' אוירבך), שלפיו אין לכהנים לברך את ברכת המצוות על ברכת כהנים בקול אלא בלחש, יעו"ש. וכבר רבו הפקוקים על מהדורה זו של ספר האשכול, וכנ"ל (עמ' רעט).

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

עובר בעשה אם לא היה כהן. להבנות אלו יש עדיפות, מצד אפוזי פלוגתא לא מפשינן. הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו את האיסור שיש בברכת זר, אך אין ללמוד מכך שהם סבורים שאין בדבר איסור תורה.

מלבד זאת, לפי הרמב"ם איסור ברכה לבטלה הוא מן התורה, וזר שמברך ברכת המצוות לפני שמברך את העם עובר על איסור ברכה לבטלה, מלבד עצם העובדה שהוא מברך את העם ואינו כהן.

משמעות הדברים לעבודה במקדש

מכל זה, נראה שישנו חשש גדול בברכת כהנים על ידי זר. מכך שבכל תפוצות ישראל הכהנים מברכים את העם, ומברכים ברכת המצוות לפני ברכתם לעם, נראה שאין חוששים לזרותם כלל, וסומכים על חזקתם אף באיסורי תורה. מכך משמע לכאורה שאף שלעבודה במקדש נדרשים כהנים מיוחדים, אין זה מעיקר דין התורה, אלא רק מעלה עשו ביוחסין.

דיונים של רע"א והרב קלישר בהשפעת נשיאות הכפיים על עניין ייחוס הכהנים

לפי זה, יש לדון במה שכתב רע"א בתשובתו לרב קלישר (דרישת ציון עמ' 101; נדפס גם בשו"ת רע"א מהד' מכוון המאור תשס"ה ח"ה כתבים סי' מ עמ' צז):

מה דנושאים כפיים, צריך לומר: כיוון דהוחזקו לזה, הוחזקו; או כיוון דגם בהיפוך, בביטול נשיאת כפיים, עוברים גם כן בעשה (אלא דמכל מקום, היה ראוי לדון שלא לקרותם לכלות, וליכא עשה).

ייתכן להציע, ששאלת מעמדם של כהני החזקה שבזמננו תלויה בשני תירוצי רע"א: לתירוצו הראשון, אין הכהנים נידונים ככהנים אלא למה שהוחזקו, ולצערנו אין לשום כהן היום מוחזקות על עבודה במקדש. לעומת זאת, לתירוצו השני נראה שכל שיש עשה בביטולו, כהני חזקה כשרים לעשותו, ואם כן, הוא הדין לעבודת המקדש. ואכן, ממש כך כתב הדרישת ציון (עמ' 105-106). ורע"א השיב לו (שם עמ' 114-115; ובשו"ת רע"א שם סי' מב

שנו

לקראת מקדש | סימן יז
ברכת כהנים כראיה לכשרות כהני חזקה לעבודת המקדש

עמי' קג) שאין לדמות דבר לדבר, שכן עבודה בפסול היא במיתה, וחמורה בהרבה מביטול עשה בעלמא. ועוד כתב שגם בנשיאת כפיים נראה שאין לומר כטעם של הוחזקו לעשה, שהרי אין במוחזקות כדי להצדיק עלייה לדוכן בקום עשה, ולכן סיים שהטעם העיקרי הוא שלמה שהוחזקו, הוחזקו. ויעוין עוד במה שהשיב על כך הרב קלישר (בהמשך עמי' 115). ומכל מקום, מסתבר לומר שגם לשיטת רע"א שרק למה שהוחזקו הוחזקו, סוף סוף היכולת לסמוך על חזקה זו מלמדת שיש בכוחה לפטור מהחשש לאיסור תורה, ואם כן, ייתכן שיש ללמוד מכך שגם בעבודת הכהנים אין הוודאות הגמורה מעכבת, וכשאינן כהן מיוחס, ניתן וצריך לעבוד בכהני חזקה. וצ"ע.